

Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018: 2014. aasta täitmise ettekanne

Lugupeetud riigikogu liikmed!

Lubage mul anda teile ülevaade kriminaalpoliitika arengusuundade täitmise kohta 2014. aastal.

Veidi kaugemale tagasi minnes tuletan meele, et ülemöödunud aasta – ehk 2013 – oli aeg, kui riigikokku jõudsid karistusõiguse revisjoni tulemused. Sellega seoses räägiti palju karistuspoliitikast ning kuritegude ja väärtegude piirist. Eelmise aasta suvel võttis riigikogu revisjoni tulemusena valminud eelnõu vastu ja see jõustus tänavu 1. jaanuaril. Muudatused olid mitmekülgsed, kuid kindlasti on põhjust rääkida uue seadusteksti mõjudest järgmiste aastate ettekannetes.

2014. aasta kriminaalpoliitikas sisaldas vähem õigusteoreetilisi vaidlusi ja oli märksa inimnäolisem. Teemad, mida arutati, puudutasid otseselt või kaudselt meist paljusid. Õpetaja tapmine Viljandi koolis ja avaliku elu tegelastega seotud perevägivald on vägivalla kui ühiskonnakeskse probleemi taaskord kuudeks teravalt esile tõstnud ning näidanud, et me ei saa vägivalla ilminguid ignoreerida. Aasta 2014 oli kriminaalpoliitikas kahtlemata vägivalla-aasta, kuid hoolimata mitmetest kurbadest sündmustes, oli see tulevikku kujundav ja lootustandev aasta. Tulen selle teema juurde hiljem tagasi.

Nagu tavaks, alustan ettekannet **ülevaatega kuritegevuse olukorrast**. Enne arvude maailma sukeldumist tahan öelda, et minu meelest tulekski kriminaalpoliitika eesmärgid ja tegevused võtta kokku ühte ülesandesse – ja selleks on kuritegevuse vähendamine. Vähesed kuritegevusega riigis on inimesel turvaline elada, turvatunne peab valitsema nii kodus kui ka koolis, nii tööl kui ka tänaval. On selge, et justiitsüsteemi tegevused saavad sellise olukorra poole püüdlemisel ja selle tagamisel moodustada kõigest ühe mosaiigikillu. Kuid teisalt on seesama mosaiiksus ka põhjus, miks justiitsministeerium ei tegele ainult karistus- ja menetlusõigusega, vaid osaleb aktiivselt ka näiteks sotsiaal- ja hariduspoliitika sellistes arengutes, mis aitavad kuritegevust vähendada. Nüüd aga edasi arvudega.

2014. aastal registreerisid uurimisasutused ja prokuratuur 37 787 kuritegu – see on 5% vähem kui aasta varem ning kolmandiku võrra vähem kui kümme aastat tagasi. Registreeritud kuritegude arvu vähenemine on Eestis olnud märkimisväärne ja pidev: 2008. aasta on viimasel kümnendil ainus, kui kuritegude arv õige pisut kasvas. See on tavaliselt koht, kus skeptikud ütlevad üht kahest: kas seadused on muutunud või ei anna inimesed enam kuritegudest politseile teada. Loomulikult on karistusseadustik kümnendiga muutunud, kuid kui seadusemuudatused kokku lugeda, siis kriminaliseeritud tegude loetelu selle kümnendi jooksul kasvas, mitte ei kahanenud. Samuti pole näiteks varguste piiri muutmise kuritegude ja väärtegude vahel suurendanud nende süütegude koguhulka.

Kuid kuritegudest teatamise probleem on Eestis kahtlemata olemas. Seetõttu tellib justiitsministeerium registreeritud kuritegevuse statistika kõrval ka ohvriuuringu, mis aitab selgitada kuritegevuse trende inimeste küsitlemise abil ja võimaldab hinnata, kui paljudest kuritegudest inimesed politseid ikkagi teavitavad. Need uuringud näitavad, et enam kui pooled kuriteod ei jõua politseini. 2014. aastal andis politseile teada 44% varguse- ja 40% vägivald-ohvritest. Siiski paraneb ka olukord selles osas ning politsei poole pöörduvate kannatanute arv kasvab aasta-aastalt, mitte ei lange. 2009. aasta ohvriuring näitas, et vägivaldakuritegudest teatas politseile 23% ohvritest ning peamistest varguseliikidest 25 kuni 38%.

Kümne aastaga on toimunud ka olulised muutused kuritegevuse struktuuris: märkimisväärselt on vähenenud varguste osakaal, kuid kasvanud on vägivallategude osa. Varavastaste kuritegude puhul mängivad rolli ilmselt paljud välised tegurid, näiteks muutused inimeste igapäevaharjumustes või ka asjade järelturu väärtuses. Näiteks on üha vähenev sularahaga arveldamise maht viinud ka varavastased kuriteod küberruumi.

2014. aastal registreeriti Eestis ligi 16 000 vargust, mis on 4% vähem kui 2013. aastal. Aastaga kasvas kaupluse- ja sõidukivarguste arv, vähenes aga eluruumidest või autost toime pandud varguste hulk. Ohvriuuringu järgi langes varguste ohvriks 2–4% elanikest. Varavastaste kuritegude poolest on Eesti jõudmas Euroopa keskmise lähedale, kuid ilmselt ei vähene varguste arv enam järsult. Kui tahta murrangulist muutust, tuleb leida senisest tõhusamaid viise, kuidas tegelda uimastisõltuvuses inimestega. Maailma kogemus näitab, et manitsemine ja sõltlase süüdistamine pole tulemuslik strateegia- ja seetõttu tuleb meilgi vaagida, kuidas senisest paremini uimastiprobleeme ennetada ja nii vähendada uimastikahjusid.

Kuritegevuse geograafiline jaotus ei pakkunud mullu üllatusi. Aastaga vähenes kuritegevus kaheksas maakonnas ja kasvas kuues. Nagu varemgi on kuritegevust enam Tallinnas ja Ida-Virumaal. Tallinna kohta võib öelda, et seal, kus on inimesed, on ka ohvrid ja kurjategijad. Ida-Virumaa puhul tuleb aga nentida, et seda piirkonda iseloomustab mitmesuguste riskide üheaegne avaldumine ning rohkem kui mujal Eestis on kuritegevus seal sotsiaalsete probleemide ja olude tulemus. See tähendab ka, et inimesed mitte ainult ei puutu seal kuritegevusega enam kokku, vaid ka tunnevad end ebaturvalisemalt kui mujal Eestis.

Mullune Eesti sotsiaaluuring näitas, et kuritegevust peab oma elukoha lähedal probleemiks 12% leibkondadest. Kümne aastaga on see näitaja väga palju vähenenud, näiteks 2004. aastal oli selliseid peresid 28% ja 2007. aastal 21%. Õnneks on need näitajad liikunud paremuse poole ka Kirde-Eestis: 2014. aastal tajus kuritegevuse probleemi 23% sealsetest leibkondadest. Kokkuvõttes võib öelda, et Ida-Virumaa on oma kuritegevuse ja turvatunde näitajate poolest ülejäänud Eestist 5–10 aastat maas.

Nüüd tulen aga ettekande **põhiteema – vägivalda** – juurde. Ma ei tõsta seda teemat esile ainuüksi seetõttu, et vägivalda ennetamine on mulle isiklikult väga tähtis. Esmalt on vägivalda

vähendamine tähtis osa kriminaalpoliitika arengusuundadest – tervelt neli punkti räägivad sellekohastest meetmetest ja eesmärkidest. Ükski teine valdkond pole selles dokumendis saanud nii palju tähelepanu. Selleks on ka põhjust, sest vägivallaprobleem on meie ühiskonnas suur ja sellega tegelemine peabki olema tähelepanu keskpunktis.

Samal ajal oli vägivallateema mullu justiitsministeeriumis esiplaanil ka seetõttu, et ametisse asumisel seadsin endale ja ministeeriumile ette vägivalla ennetamiseks kaks suurt eesmärki. Oluliseks eesmärgiks oli allkirjastada naistevastase ja perevägivalla tõkestamise konventsioon ehk Istanbuli konventsioon. Selle allkirjastas Strasbourgis 2. detsembril. Meie riigile polnud see ainult sümbolne allkiri, vaid riigi kohustus võidelda perevägivallaga struktuurselt, nii läbi seadusandluse kui ka täitevvõimu koostoime, abistada kannatanuid, muuta suhtumist vägivalda ühiskonnas ja selle ohvritesse. Palju tööd on veel ees, kuid olen veendunud, et sellele valdkonnale pühendumine vähendab vägivalda mitte ainult kodudes, vaid palju laiemalt.

Teiseks oluliseks eesmärgiks justiitsministrina oli vastu võtta uus vägivalla vähendamise arengudokument. Sellega nähti eelmisel aastal palju vaeva ning tulemus on seda väärt. Praegu ma sellest pikemalt ei räägi, sest see on juba teise sõnavõtu teema.

Peatun hetkeks ka karistusõiguse revisjonil, et märkida ära peamised vägivallateemalised muutused karistusseadustikus. Alates 1. jaanuarist on isikuvastase kuriteo toimepanemine lapse juuresolekul karistust raskendav asjaolu. See on üks meede teiste seas, mis aitab purustada vägivalla nõiaringi – olukorda, kus lapsed õpivad vägivalla kasutamist peresuhtes ja hakkavad pidama seda normaalseks. Teise muudatusena on nüüd eraldi karistatav kehaline väärkohtlemine, mis on toime pandud lähisuhtes oleva inimese vastu, ja selle eest on ette nähtud raskem karistus.

Mullustest tegemistest märgin ka ettevalmistusi Euroopa Liidu ohvrite direktiivi ülevõtmiseks. Olen kindel, et tänu sellele kannatanute olukord Eestis paraneb, kuid sisulised diskussioonid sel teemal ootavad juba järgmist riigikogu koosseisu. Näen vajadust töötada selle nimel, et elaksime riigis, kus kõikidele ohvritele on vajaduse korral tagatud turvaline varjupaik ja õigeaegne professionaalne abi.

Eelmine aasta oli eriline ka seetõttu, et alguse sai seni suurim perevägivalla ennetamise kampaania „Ava silmad“, mis jätkub tänavu kevadel. See on üks osa nendest tegevustest, millega soovime muuta inimeste, eriti noorte inimeste teadmisi vägivallast ja hoiakuid selle suhtes.

Nüüd aga arvude juurde.

Iga vägivaldne surm on ühtaegu kellegi isiklik tragöödia ja kaotus kogu ühiskonnale. Teistpidi tähendab see, et iga säästetud elu on võit, mis annab põhjust rõõmu tunda. Sellest on ka tingitud tõsiasi, et mulluses tapmistest arvus peitub samal ajal nii halb kui ka hea uudis. 2014. aastal registreeriti Eestis 55 tapmist, mis on võrreldes 2013. aastaga seitsme võrra vähem. Tapmistest tagajärjel suri eelmisel aastal 40 inimest, enamik ülejäänud juhtumitest olid tapmiskatsed.

Ühelt poolt on seda meie väikse riigi ja rahvaarvu kohta liiga palju. Praegu on Euroopa Liidus veel kaks riiki, kus vägivaldsete surmade tase on kõrgem kui Eestis: Läti ja Leedu. Kui teistest Balti riikidest möödusime eelmise kümnendiga, siis selleks, et jõuda järele Soomele, Bulgaariale ning Rumeeniale, läheb vaja ilmselt veel üht kümnendit. Et oleksime Euroopa keskmisel tasemel, ei tohiks vägivaldsete surmade arv ületada aastas kahtkümmend. Peame kõvasti pingutama, et selleni jõuda ja oma inimesi hoida.

Teiselt poolt peame vaatama, kust me tuleme. Kaksikümmend aastat tagasi oli Eestis tapmisohvreid rohkem kui aastas päevi ehk ligi kümme korda praegusest rohkem. 2013. aastal sai vägivaldaga tagajärjel surma 52 inimest – seega oleme ka ühe aasta võrdluses teinud suure sammu edasi.

Tapmiste arvu vähenemine pakkuski mulluses kriminaalstatistikas kindlasti kõige rohkem rahulolu. Arvude taha vaadates näeme, et tapmiste arv vähenes eelkõige peresiseste juhtumite arvel: kui 2013. aastal oli perevägivallatapmisi 19, siis mullu 10.

Registreeritud vägivallakuritegude koguarv vähenes 2014. aastal pärast kolme kasvuaastat 6%. Registreeriti 7489 vägivallakuritegu. Justiitsministeeriumi ohvriuuringu kohaselt langes aastaga vägivallaohvriks 2,3% elanikest. Arvestades statistilisi nüansse, on see vahemikus 16 000 – 36 000 inimest. See näitab taas, et enamik juhtumitest ei jõua politseini. Kui varavastast kuritegevust aitaks kahandada uimastisõltuvuse vähendamine, siis vägivald puhul on peamine riskitegur alkohol. Enam kui pooled vägivallateod üldiselt ja üle 80% tapmistest pannakse Eestis toime olukorras, kus vähemalt üks osaline on alkoholijoobes.

Perevägivallakuriteod moodustavad registreeritud vägivallakuritegudest 36%. See tähendab, et iga kolmas vägivallategu, mille menetlemisega politsei tegeleb, on perisisene juhtum. Mullu registreeriti Eestis 2721 perevägivallakuritegu ja erinevalt ülejäänud vägivallakuritegudest, mille arv vähenes, jäi peresiseste juhtumite arv 2013. aasta tasemele. Kaks kolmandikku perevägivallajuhtumeid on seotud praeguste või endiste elukaaslaste vägivallaga, 16% juhtumitest on sellised, kus vanemad tarvitavad vägivalda oma laste või kasulaste vastu, ja 10% sellised, kus laps vägivallatseb vanema kallal.

Perevägivalla ennetus, perevägivallale reageerimine ja ohvrite abistamine olid prioriteetsed 2014. aastal ja jäävad esiplaanile ka tulevikus.

Vägivalla kõrval on kriminaalpoliitika arengusuundades palju tähelepanu pühendatud **alaealiste kuritegevuse ennetamisele ja korduvkuritegevuse vähendamisele**. Paari sõnaga räägin ka nendest valdkondadest.

Korduvkuritegevuse vähendamisel on tähtis teema vangide vabanemisejärgne toetamine. On hästi teada kolm asja, mis soosivad korduvkuritegevust: 1) kui inimest hoitakse vanglas võimalikult pikka aega, 2) ta on vangistuse ajal vabast elust ja ühiskonnast võimalikult eraldatud ning 3) ta vabastatakse vanglast järsku ning ilma igasuguse riigi toe ja järelevalveta.

Kui need nii-öelda tingimused on täidetud, siis üsna tõenäoliselt paneb vanglast vabanenu juba paari kuu jooksul toime uue kuriteo. Seetõttu ongi valitsus riigikogu suuniseid järgides tegutsenud selle nimel, et muuta inimese vanglast vabanemine võimalikult sujuvaks ja vähendada uute kuritegude toimepanemise riski.

Selles kontekstis tuleb esmalt märkida Tartu avavanglat, mis saab valmis juba mõne kuu pärast. Kuigi avavangla kohti on Eestis ka pärast seda puudu, teeme siiski suure sammu sinnapoole, et avavangistuses veedetud kohanemisaeg kuuluks normaalse vabanemisprotsessi juurde.

Teine kaalukas tegevus 2014. aastal oli vanglast vabanenute tugiteenuste arendamine, et leevendada elukoha puudumise probleemi ja toetada tööturule naasmist. Nüüdseks oleme välja kuulutanud kaks hanget, mille abil tahame rakendada kogu Eestis tugiisiku teenust ja pakkuda elukohata vabanenutele majutusteenust. Teiste riikide praktika on näidanud, et vabanemise toetamine olulistel eluvaldkondades vähendab retsidiivsust.

Alaealiste kuritegevuse ennetamises on olnud väga hea aasta. Kunagi varem pole ennetusse investeeritud nii palju raha kui mullu. Toetasime peresid, omavalitsusi, noorteorganisatsioone ja erikoole. Aga tegime ka viimased ettevalmistused, et lükata käima intensiivne pereprogramm, mille kaudu aidatakse kõige keerulisemaid alaealisi kurjategijaid ja nende peresid. Teiste riikide kogemus näitab, et selline mitmemõõtmeline pereteraapia annab paremaid tulemusi kui justitiisüsteemis seni kasutatud sotsiaalprogrammid. Olen kindel, et tänu sellele saame hoida hulga noori eemal kinnistest asutustest ja vähendada kogu alaealiste kuritegevust. Rõhutan, et tegu on põhimõttelise muutusega meie kriminaaljustiisüsteemis: selle asemel et keskenduda ainult lapsele, tegeleme aktiivselt kogu perekonnaga.

Sellega ongi ülevaade kriminaalpoliitika arengusuundade täitmisest 2014. aastal läbi. Täpsemat infot kuritegevuse olukorra kohta saate kogumikust „Kuritegevus Eestis 2014“, mis on teie laudadel, ja ettekande lisamaterjalist, kus on tegevuste detailsem ülevaade esitatud ka eesmärkide kaupa.

Täna justitiisministeeriumi nimel riigikogu liikmeid ja ametnikke koostöö eest kriminaalpoliitika arendamisel 2014. aastal!